

ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 930.253:[929+94](477)«1919»

Сергій Кіржаєв, Костянтин Новохатський

«КОНСПІРАТИВНЕ» ЛИСТУВАННЯ В. ВЕРНАДСЬКОГО І М. ВАСИЛЕНКА 1919 р.

Публікуються раніше невідомі «конспіративні» листи М. Василенка до В. Вернадського і один лист-відповідь під час їхнього переховування за межами Києва влітку 1919 року. Подано обґрунтування авторства листів.

Ключові слова: В. Вернадський, М. Василенко, Київ, більшовики, листування.

Публикуются ранее неизвестные «конспиративные» письма Н. Василенко к В. Вернадскому и один письменный ответ во время их укрытия за пределами Киева летом 1919 года. Подано обоснование авторства писем.

Ключевые слова: В. Вернадский, Н. Василенко, Киев, большевики, переписка.

The authors publish previously unknown «conspiratorial» letters of M. Vasylenko to V. Vernadsky, and one letter of response during their hiding outside Kyiv in summer 1919; justify the authorship of the letters.

Key words: V. Vernadsky, M. Vasylenko, Kyiv, the Bolsheviks, correspondence.

До 150-річчя від дня народження всесвітньо відомого вченого-природознавця, мислителя, громадського діяча, першого президента Української академії наук Володимира Івановича Вернадського, що широко відзначалося 2013 року, Національна академія наук України видала його вибрані твори, у складі яких три книги присвячено його величезному листуванню з українськими вченими, родичами, російськими колегами та іншими особами з українських питань (понад 900 листів 138 осіб)¹. У цьому епістолярії широтою тематики, глибиною думок, душевною тональністю близьких за поглядами людей, обсягом та інтенсивністю (107 листів) виділяється листування В. Вернадського і відомого українського історика права, політичного діяча, другого президента УАН Ми-

© Сергій Кіржаєв, Костянтин Новохатський, 2015

коли Прокоповича Василенка, що тривало понад 17 років аж до смерті останнього.

Під час підготовки до друку цього листування ми звернули увагу на лист Вернадського із Старосілля від 31 липня 1919 р. до якогось Івана Петровича, що зберігся в архіві Василенка.

Зміст листа, його тональність і місцезнаходження дозволили кримському вернадськознавцю В. Лаврову побудувати версію конспіративності його адресата – саме М. Василенка – і запропонувати цей лист для опублікування у складі листування Вернадського з Василенком².

Подальші пошуки в архівному фонді В. Вернадського, що зберігається в Архіві Російської академії наук (ф. 518), привернули нашу увагу до описаних за авторством «Ів. Глухов» листів до академіка за 1919 р. Порівняння почерку, тематична складова листів, характерні стилістичні звороти та їх довірча форма не залишають сумніву – це листи М. Василенка за конспіративним «псевдо» – Іван [Петрович] Глухов.

Версія конспірації поки залишається головною. На її користь, зокрема, свідчать такі рядки зі спогадів Наталії Дмитрівни Полонської-Василенко, дружини Миколи Прокоповича, від 1923 р.: «Червоний терор 1919 року, жертвою якого стали українські вчені, а серед них видатний політичний, громадський та науковий діяч В. Науменко, примусив значне число вчених Києва покинути місто і шукати тимчасового притулку десь поза містом. М. Василенко оселився на дачі професора, колишнього ректора університету, І. Єгорова. Дача була на березі Дніпра, недалеко від гирла Прип'яті. В. Вернадський виїхав до Старосілля, на біологічну науково-дослідну станцію на березі Дніпра [...] В жахливі дні терору В. Вернадський із захопленням досліджував старосільські багнища, і там пощастило йому знайти ключ до проблеми живої матерії, якій присвятив він значну частину свого життя...»³. В інших спогадах Н. Полонської-Василенко про Василенка є й такий запис: «Характерное письмо получено им [Николаем Прокофьевичем – Укл.] от В. И. Вернадского, попавшего в те же дни на станцию в Староселье...»⁴.

Чотири листи, що тепер публікуються, написані в лютому-червні 1919 р. Важко сказати впевнено, де саме укривався М. Василенко після взяття Києва більшовиками 5 лютого 1919 р. Версія щодо квартири проф. І. Єгорова, який дав притулок М. Василенку ще в грудні 1918 р. у часи влади Директорії, спирається поки лише на спогади Н. Полонської-Василенко: «Ему предложил свой кров И. П. Житецкий, и он переехал на Гоголевскую, где пробыл несколько дней, пока его не пригласила к себе семья профессора И. В. Егорова, жившая на Нестеровской улице. Среди огромного круга близких знакомых и друзей Николая Прокофьевича семья Егоровых не числилась. Знакомство с Иваном Васильевичем, профессором химии в университете и Коммерческом институте было исключительно официальное (в 1918 г. Егоров был ректором университета), с семьей его Николай Прокофьевич не был знаком. Таким образом, возможность прожить тревожные дни у них представляла, по соображениям конспирации, большое удобство. Занимали Егоровы боль-

шую квартиру на 6-м этаже, и только что перенесли семейное горе: была убита шальной пулей их старшая дочь, студентка университета, во время каких-то волнений в университете в октябре 1918. При таких условиях и для Егоровых представляло большое удовольствие поселение у них Николая Прокофьевича, внесшего живую струю в их убитую горем семью. Прожил он у Егоровых около двух месяцев [...] Первое время Николай Прокофьевич соблюдал все условия конспиративной жизни: сбрил бороду и усы, не выходил из дома днем, и только глубокой ночью выходил подышать чистым воздухом ... С семьей Егоровых Николай Прокофьевич близко сошелся за это время и на всю жизнь сохранил чувство самой теплой привязанности к Анне Федоровне (жене проф. Егорова – Укл.) и Ивану Васильевичу [...] На конспиративных началах в это время жил и президент Украинской Академии наук академик В. И. Вернадский, который и посоветовал Николаю Прокофьевичу «спрятаться» на время в семье Егоровых»⁵.

Н. Полонська описала й подальші події: «Так время шло до мая 1919 года, когда в Киеве пронеслись тревожные события, одной из жертв которых стал неожиданно, случайно В. Науменко. Слишком тесно связанный с Владимиром Павловичем прежней работой при Временном правительстве и в Министерстве народного просвещения при гетмане Николай Прокофьевич стал волноваться. Под влиянием друзей, и прежде всего, В. Вернадского он выехал из Киева в середине июля к тем же Егоровым, у которых была дача на берегу Днепра. Труднее всего было выехать, так как за пристанью был учреждён строгий надзор и паспорта выезжавших пересматривались ЧК. Егоров снабдил Николая Прокофьевича командировкой для разыскания торфа...»⁶.

З травнево-червневих листів М. Василенка зрозуміло, що він перебуває у селі десь на Дніпрі – можливо, й на дачі Єгорова неподалік від гирла Прип'яті, тобто в місцях, які сьогодні, напевно, опинилися під водами Київського водосховища.

Зміст листів підтверджує повну обізнаність автора у справах Української академії наук та Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки УАН. За псевдо Іван Глухов, пов'язаним, вочевидь, з місцем походження, виявляється колишній гетьманський міністр народної освіти (саме він «люблював» в уряді утворення академії і бібліотеки). Нагадаємо, що В. Вернадський, саме за ініціативи М. Василенка, очолив за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського комісії щодо утворення УАН, НБУ, а також вищих навчальних закладів (документальні матеріали щодо цього див. у виданні «Володимир Іванович Вернадський і Україна» (К., 2011–2012) – томах, присвячених науково-організаційній діяльності та листуванню). Цікаво, що в справі Національної бібліотеки М. Василенко виступає з важливими порадами, які В. Вернадський бере до уваги і намагається реалізувати⁷.

Роль М. Василенка щодо утворення Національної бібліотеки сьогодні мало вивчена. Листи досить яскраво розкривають погляди історика і громадського діяча на організаційні й методичні засади формування

НБУ, засвідчують його широку обізнаність та професіоналізм. Думки і поради з питань діяльності Академії, обрання її членів, видавничої роботи тощо – свідоцтво провідної ролі Миколи Прокоповича щодо утворення УАН, яку слід насправді вважати «дітищем» Василенка-Вернадського.

Упорядники вирішили також передрукувати лист В. Вернадського до «Івана Петровича» [Глухова], який став поштовхом для пошуків й спроби розв'язання білих плям цього «конспіративного» листування.

В. Вернадський, як і М. Василенко, відчував непевність свого становища під час Директорії УНР. Академік не залишив жодного рядка у щоденнику за цей період, ніколи не згадував про перехід на конспіративні умови життя. З приходом до Києва більшовиків у лютому 1919 р. Володимира Івановича з його кадетським минулим на деякий час убезпечувала лише посада «президента» УАН із заявою про вихід із партії у зв'язку з цією посадою. Однак червоного терору чекати довелося недовго, й В. Вернадський кінець-кінцем вирішив залишити Київ. Зазначимо, що репресії почалися вже в березні – були заарештовані П. Стебницький, С. Єфремов, професори і викладачі Г. Де-Метц, Л. Чикаленко, Е. Гарф, в червні – Л. Яновський. Київська ЧК розстріляла в травні П. Армашевського, Т. Флоринського. За незрозумілих обставин в середині червня загинув ректор Української Академії образотворчого мистецтва О. Мурашко. Вночі 7 липня 1919 р. був заарештований і вже наступного дня розстріляний В. Науменко. Згідно з протоколом допиту В. Науменка від 8 липня, його звинуватили в тому, що «занимал должность министра народного просвещения при гетмане». При цьому місце служби та посада звинуваченого зазначені як «Академия наук, сотрудник по предмету литературы»⁸.

У щоденниках В. Вернадського є лакуна у записях між 1 березня й 18 квітня 1919 р., та й небагато записів квітня-травня, які обриваються 29 травня. У Києві навіть були чутки про арешт В. Вернадського. Ґрунтознавець і гідролог Г. Висоцький писав В. Вернадському 1 квітня 1919 р.: «Очень рад [...] и тому, что распространившийся вчера слух об аресте Вас оказался неверным»⁹.

В «білому» Криму в січні 1920 р. В. Вернадський записав у щоденнику: «Невольно пытаешься оценить, насколько верна мысль о том, что мне грозит опасность от большевиков? Я ушел в Староселье после убийства Науменко. В это время психология была подавленной. Ясно выявилась роль в этом убийстве украинских националистов – большевиков-боротьбистов и укр[аинских] с.-р. Из разговоров своих с членами этих партий и [сведений из] чрезвычайки одновременно, которые передавал мне тогда же Крымский, это было мне несомненным. Начали тогда справляться обо мне, как имеюшем связи с Кривошеинным(!) [О. Кривошеїн восени 1918 р. у Києві був одним із засновників монархічного «Совета государственного объединения России». – Укл.] и смешивали с Бернацким [М. Бернацький був міністром фінансів Тимчасового уряду О. Керенського, а в 1919–1920 рр. на такій самій посаді в урядах А. Денікіна і П. Врангеля. – Укл.]. Одновременно указывали, что Ак[адемия] н[аук]

ведет к[онтр]рев[олюционную] деятельность и во главе стоит бывший министр Вр[еменного] прав[ительства] и крупный помещик, а Крымского убеждали, что какой я украинец, и что они не понимают, что он меня защищает.... Я думаю, что те украинские группы, которые сознательно устранили Науменко как лицо, мешавшее их самостоятельности, легко могли – и еще легче – найти ненужным и меня... Поэтому доброжелательные советы тогда скрыться, может быть, и были правильны. Но все ведь это гадание»¹⁰.

Пізніше, в Парижі, згадуючи літо 1919 р., В. Вернадський занотував у щоденнику 7 липня 1924 р.: «После убийства Науменко через несколько недель я, под влиянием уговора жены и дочери и Кушакевича – решил уйти с ним на Старосельскую станцию. Переждать... Меня предупреждали, что украинцы-большевики передавали, что про меня говорят, что я бывший министр и богатый помещик, и они не понимают, отчего они за меня «держались». В то же время Кушакевич, член той же украинск[ой] федералист[ской] партии, как и Науменко, получил совет на время удалиться из пределов достижения киевских властей. В убийстве Науменко замешаны и украинцы-большевики, и в Киеве считали, что шовинистические группы ничего бы не имели против исчезновения лиц, которые будучи украинцами, в то же самое время стояли за тесную связь с Россией. Мне хотелось отдохнуть и природы и увезти Ниночку. Наташа осталась в Киеве, а мы с Ниночкой, с Кушакевичем отправились пешком в Вышгород (резко антибольшевистское село) и оттуда на лодке в Староселье... Эти несколько недель – одни из лучших мною прожитых... Мое[го] пребывания секрет открылся. В Староселье я прописался. Много народа видел. Раз принимал военную большевистскую (красноармейскую) экскурсию. Возвращение назад через день после вхождения добров[ольческих] войск в Киев...»¹¹.

У серпні 1935 р. В. Вернадський згадував у щоденнику: «Убийство Науменко – совершенно неожиданное – произвело огромное впечатление. Было лето и я через некоторое время по совету Кушакевича (той же партии, как Науменко) уехал с ним в Староселье, где провёл на станции значительную часть времени. Очень хорошее это было время и чудные места. Вернулся в Киев под выстрелами, пешком, при перемене власти: украинцы и белые в Киеве же передрались, вступив в город вместе»¹².

Як зазначає В. Лавров, задля забезпечення конспірації В. Вернадському видали відповідні документи від Комітету для виучування фауни України, утворення якої в складі Фізично-математичного відділу УАН ініціював С. Кушакевич – директор Старосільської біологічної станції¹³. Додамо, що зберігся лист Кушакевича до Вернадського від 2 липня 1919 р., в якому пропонувалося для поїздки до Старосілля зустрітися о 4.30 ранку на пристані, проте не зазначено, якого саме дня¹⁴. 5 липня на Спільному зібранні УАН головував Д. Багалій, а на наступному засіданні 16 липня було зазначено, що В. Вернадський знаходиться у відпустці, проте передав листи від 10 та 11 липня стосовно поділу приміщень академії. Відомо також, що 9 липня В. Вернадський й неодмінний секре-

тар А. Кримський звернулися до Наркомпросу з листом-проханням про звільнення В. Науменка¹⁵ (цього дня його вже не було серед живих).

Листи друкуються вперше за оригіналами-автографами. В деяких листах бракує кінцівок й підписів, проте всі вони, безумовно, написані однією людиною, що дало підстави архівістам об'єднати ці тексти в одну справу. Важко сказати, чому в документах В. Вернадського, який дуже ретельно ставився до свого архіву, немає жодного пояснювального запису щодо авторства цих листів саме М. Василенка, хоча помітки олівцем на листах інших кореспондентів – частина практика академіка.

Листи подано відповідно до правил видання архівних джерел із незначними коригуваннями тексту відповідно до сучасних граматичних норм.

У прямих дужках [] розкрито авторські скорочення або подано варіант прочитання важкозрозумілих слів; у куткових дужках < > внесено пропущені, на думку упорядників, слова. Наприкінці публікації подано коментарі до змісту.

¹ Вернадський В. І. Листування з українськими вченими : у 2 кн. / НАН України, Комісія з наук. спадщини акад. В. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України [та ін.]. – Київ, 2012. – (Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського ; т. 2).

² Лавров В. В. «Найти ненужным и меня» : Письмо В. И. Вернадского к Н. П. Василенко // Бюллетень Комиссии по разработке научного наследия акад. В. И. Вернадского. – М. : НИИ-Природа, 2012. – Вып. 21. – С. 48–58.

³ Полонська-Василенко Н. Д. Академік В. І. Вернадський (спогад) // Хроніка–2000. – Київ, 2004. – № 57/58. – С. 497–498.

⁴ Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України), ф. 542, оп. 1, спр. 46, арк. 92.

⁵ ЦДАМЛМ України, ф. 542, оп. 1, спр. 46, арк. 87-90. Свідчення про те, що з приходом Директорії вже 15 грудня М. Василенка розшукували «гайдуки» з наміром, як мінімум, заарештувати, а то й розстріляти колишнього гетьманського міністра, що подає Полонська, підтверджує Є. Х. Чикаленко (*Чикаленко Євген. Щоденник (1918–1919)*. – Київ : Темпора, 2011. – С. 227). Про те, що у Єгорових Василенко прожив, поки у Києві залишалась Директорія, Полонська згадувала й в інших спогадах: *Полонська-Василенко Н. Д. Спогади / упоряд. В. Шевчук*. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – С. 388).

⁶ ЦДАМЛМ України, ф. 542, оп. 1, спр. 46, арк. 91.

⁷ Див., наприклад, протоколи Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави в кн.: Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1 : Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – Київ, 2011. – С. 373–487.

⁸ Панкова Є. В. Володимир Науменко (1852–1919) // Укр. іст. журн. – 1998. – № 6. – С. 90.

⁹ Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. – Київ, 2011. – Кн. 1 : Листування: А–Г. – С. 673.

¹⁰ Вернадський В. І. Дневники. 1917–1921 : октябрь 1917 – январь 1920. – Киев, 1994. – С. 23–24.

¹¹ Вернадський В. І. Дневники: 1921–1925. – М., 1998. – С. 160.

¹² Вернадський В. І. Дневники, 1935–1941 : в 2 кн. – М., 2006. – Кн. 1 : 1935–1938. – С. 39.

¹³ Лавров В. В. Указ. праця. – С. 52.

¹⁴ Архів Російської академії наук (далі – АРАН), ф. 518, оп. 3, спр. 915, арк. 1–1 зв.

¹⁵ Історія Академії наук України: 1918–1993. – Київ : Наук. думка, 1994. – С. 22;
Панкова Є. В. Указ. праця. – С. 91.

ЛИСТИ М. ВАСИЛЕНКА ДО В. ВЕРНАДСЬКОГО

№ 1

27(14) лютого 1919 р.

Дорогой Владимир Иванович!

Сижу, и разные блажные мысли приходят в голову.

1. Необходимо осмотреть и купить библиотеку Стешенко¹. Там есть коллекция изданий Кобзаря Шевченка, издания украинских писателей и книги более или менее редкие по истории русской, украинской и всеобщей литературы.

2. Нужно начать разговоры с проф[ессором] С. Т. Голубевым² о покупке его библиотеки и собрания рукописей. Хотя оно сгорело, но он его пополнил.

Принимая во внимание любовь к деньгам, пример В. С. Иконникова³, продавшего библиотеку, можно рассчитывать на успех. Переговоры можно вести через В. Ст. Иконникова, Д. И. Багалия, О. И. Левицкого⁴. Последний в хороших с Голубевым отношениях, но для переговоров [один не садиться], [требуется] дать ему ассистента.

3. Необходимо теперь же начать переговоры о том же с Н. И. Петровым, Т. Д. Флоринским⁵ и другими пожилыми профессорами. Если они и не продадут сейчас, то желательно, чтобы они не связали себя определенными обещаниями и заверениями.

4. Мне известный состав администрации представляется односторонним (историей и филологи[ей]). А что же естественники, статистики и пр.? Таковую же покупку библиотек, о которой я говорю в п[унктах] 2 и 3, нужно применить к естественникам и математикам, и статистикам.

5. Не продаст ли своей библиотеки отец Б. Л.⁶ Леонид Семенович Личков⁷. У него хорошее собрание по статистике. Между прочим, и по Юго-Западному краю. Статьи, он знает, где библиотека Губерн[ского] стат[истического] комитета?

6. Спросите О. И. Левицкого, нельзя ли купить для Нац[иональной] библиотеки собрание Н. В. Молчановского⁸ (много польских изданий, хорошее дополнение к библиотеке Антоновича).

7. Если встречается с П. Я. Дорошенком⁹, заговорите, не продаст ли он свое собрание. Очень ценное собрание рукописей и книг по украинской истории и литературе. Думаю, лучшее на Украине. Переговоры можно поручить В. Л. Модзалевскому¹⁰.

8. Полезно было бы обратиться к профессорам (не историкам), к математикам, естественникам, медикам, Духовной академии и политэкономам с предложением жертвовать или продавать не нужные им или обременяющие их библиотеки книги в Национальную библиотеку. Обращение должно быть покороче, чтоб прочли.

9. Как вопрос с организацией старопечатных книг? Необходимо немедленно же принять меры к извлечению дубликатов или, м[ожет]б[ыть], и собраний из Лавры, Софийского собора, Черниговской семинарии, Новгород-Северс[ко-

го] Спасского монастыря и др[угих]. Для этого необходима комиссия: Петров, Левицкий, Каманин, проф[ессор] Сергей Иванович Маслов (очень рекомендую), Огиенко¹¹.

10. Немедленно же необходимо организовать [собрание] книг, напечатанных в городах Украины, начиная с XVII–XVIII ст. В этом отношении Харьков поручить Д. И. Багалию, Чернигов – П. Я. Дорошенку и В. Л. Модзалевскому, Полтаву – Льву Васильевичу Падалке и Ивану Францевичу Павловскому¹², Волынь – П. А. Тутковскому¹³, у которого свое прекрасное собрание (не продаст ли?), Подолию – отцу Сецинскому¹⁴, Огиенку, а по природе не знаю. Киевские – сами изберите, порекомендую Петрова, Науменко¹⁵ (особенно), Левицкого, Ефремова¹⁶.

11. Необходимо пополнить библиотечный комитет представителями высших учебных заведений (университетов, духовной академии, политехникума), непременно по выбору. Это заинтересует высшие учебные заведения и может послужить к развитию библиотеки, передаче дубликатов, ценными указаниями, содействию и пр. Таких же представителей следует ввести от Общ[ества] Нестора, Общ[ества] историко-литературного, и [естествоиспытателей] в Киеве, историко-фил[ологического] в Харькове. Форму придумайте сами. Громоздкость тут не пугает: они не будут администраторами, а советниками и могут, особенно [иногородние], [призываться] в экстренных случаях. Зато им можно будет официально поручать организацию комитетов (напр[имер], в Харькове, Одессе) для организации национальной библиотеки в Киеве.

12. В качестве комиссионера (по скупке книг, чем он и занимается) советую очень привлечь местного антиквара Симинского¹⁷ (его торговля на Фундуклевской, 2[-й] дом вниз от Владимирской, рядом с аптекой во двор под фирмой «Книжный мир»). Он, к сожалению, пил много и психика поэтому, нарушена, но он получил специальное антикварное образование в Вене, через его руки прошла масса книг и он будет для Вас ценным агентом, особенно если Вы сумеете его [имя] как-нибудь привязать к библиотеке (например, Комиссионер национальной библиотеки, сотрудник, [что-либо]). У него самого было большое собрание книг по истории. Если не продал, следует осмотреть и, м[ожет] б[ыть], купить.

Вот какие блажные мысли пришли мне после блинов.

13. Кто у Вас в библиотеке по юриспруденции?

14. Не продает ли своей библиотеки Е. А. Кивлицкий и О. И. Левицкий? Первая по древней истории, вторая по Украине. Библиотеки маленькие.

15. Дополнение.

На мой взгляд, следует Комитету библиотеки собрать директоров средних учебных заведений мужских, женских, светских и духовных и познакомить их с целью и задачами библиотеки, поставить перед ними вопрос: не найдут ли они возможным уступить Национальной библиотеке старые журналы, книги, напечатанные, напр[имер], до 1880-х годов, которые для употребления в гимназии не нужны, из фундаментальных библиотек редко требуются или часто и совсем не требуются; в Национальной же библиотеке они могут быть очень необходимы, тем более, что Национальная библиотека будет в Киеве и, следовательно, учителя могут пользоваться.

Такие библиотеки (со старыми журналами) есть особенно в 1, 2 и 3 гимназиях и в Коллегии Павла Галагана.

Пожалуй, не всех директоров и пригласить следует, а только 1, 2, 3 и 4 гимназий, Коллегии Павла Галагана, Фундуклевской гимназии, Министерской

гимназии и Женского института. Остальные гимназии позднего возникновения.

Такой же прием можно сделать относительно гимназий Черниговской, Полтавской и Новгород-Северской, если библиотека последней не сгорела во время пожара, бывшего лет пять тому назад.

16. Следует добиться распоряжения, чтобы библиотеки всех упраздненных на Украине губернских статистич[еских] комитетов были переданы в Киев[скую] Национ[альную] Библиотеку.

17. Библиотека И. В. Лучицкого им самим начала было передаваться в Киев[скую] Пуб[личную] Библиотеку. Но он был потом этим своим действием недоволен (Библиотека находилась в загоне. Часть библиотеки оставалась на дому). Нельзя ли повернуть всю библиотеку (очень цельную) в Нац[иональную] библиотеку?

Об этом можно просить переговорить с Марией Викторовной¹⁸, <матерью> В. И. Лучицкого¹⁹. Но лучше было бы, если бы переговорили Вы сами.

Ни под каким видом нельзя поручать переговоры Леониду Сем[еновичу] Личкову, как лицу заинтересованному.

Я думаю, что место библиотеке И. В. Лучицкого в Национальной Библиотеке²⁰ (много иностранных [томов]), а не в Городской Библиотеке. Поэтому я и поднимаю этот вопрос. Необходимо только пообещать сохранить за библиотекой имя И. В. Лучицкого.

P.S. К п[ункту] 12. Симинский много доставил книг Лазаревскому²¹. Он скупает библиотеки по провинции, библиотеки, о которых вы (библиотеках) и сведений не будете, пожалуй, [иметь]. Нужно поэтому заинтересовать его.*

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 424, арк. 1–4.

№ 2

22 березня 1919 р.

Дорогой Владимир Иванович!

После последнего свидания с Вами мне пришло в голову следующее.

Так как победило Ваше мнение об основании отдела рукописей при Национальной Библиотеке, то было бы очень своевременным, если бы Вы подняли вопрос о приобретении рукописей и собрания проф[ессора] Александра Федоровича Кистяковского²².

Более подробные сведения об этом собрании даст Вам Д. И. Багаляй. Есть о собрании ст[атья] Багаляя в «Киевской старине»²³. Кроме того для доклада можете ознакомиться с собранием по Иконникову (Историография)²⁴.

Если удастся приобрести собрание, Национальная Библиотека сразу же обогатится, между прочим, собранием разных изданий Статутов²⁵, их переводов, книг Магдебургского Права и пр.

Теперь, когда библиотека Антоновича²⁶ поступила, быть может, удастся и собрание Кистяковского добыть. Я думаю, Б. А. и В. А. Кистяковские²⁷ должны помочь! Собрание Кистяковского очень ценно, особенно для украинского и западно-русского права.

* Бракує підпису.

Слышал я, что с будущей недели предполагается перепись имущества монастырей и что к этой переписи имеет какое-то отношение проф[ессор] Л. Н. Яснопольский²⁸.

Вероятно, в перепись будут включены и монастырские книжные собрания и библиотеки.

Думаю, было бы очень хорошо, если бы Национальная библиотека при этой переписи имела своего представителя, чтобы в случае секуляризации монастырского имущества получить книги²⁹.

В особенности меня тревожит судьба старопечатных книг, особенно острожской, киевской, черниговской и др[угой] печати, которые есть, напр[имер], в лаврской библиотеке. Быть может, по поводу этого было бы своевременно и необходимо собрать совещание, в котором приняли бы участие Н. И. Петров, С. Т. Голубев, С. И. Маслов.

С совещанием следует спешить.

Вы, кажется, говорили, что дали поручение Д. И. Багалею. В этом случае я нахожу, что выбор вряд ли удачен, так как Д. И. Багалею вряд ли знает киевские старокнижные собрания так, как указанные три лица. Пожалуй, был бы полезен и О. И. Левицкий.

Дорогой Владимир Иванович!

От А. В. Сперанского³⁰ я узнал, что город Киев, отведя место на Батыевой Горе под постройку Клинического Городка, поставил условием уничтожение Анатомического театра³¹ и продажу места в центре города. Таким образом, Университет, в силу договора, обязан продать место, где в настоящее время находится Анатом[ический] Театр.

Думаю, было бы своевременно, если бы Комитет Национальной Библиотеки теперь же рассмотрел вопрос о покупке места и сделал в этом направлении постановление. Постановление это можно было бы препроводить в университет с отношением, в котором Национальная Библиотека просит иметь ее в виду в число первых кандидатов по покупке места. ^(х) См[отри] ниже приложение.

Дело это нужно обставить основательно с юридической точки зрения. Поэтому, на мой взгляд, в Комитет Библиотеки нужно от Вашего (как председателя Комитета) имени внести обстоятельный доклад. Раньше составления доклада было бы полезно побеседовать [неофициально] Вам с ректором университета относительно условий, о которых говорил Сперанский.

Покупка может состояться и раньше, но место может перейти в ведение Библиотеки, конечно, не раньше, чем будет выстроен новый Анатом[ический] Театр на Батыевой горе.

Во всяком случае, по моему мнению, дело о покупке нужно начать официально сейчас же. Его, в таком случае, не забудут. О нем будут думать, к нему будут постоянно возвращаться.

^{х)} Лучше не заявлять кандидата, а войти с предложением продать место Библиотеке (форму и условия можно предварительно обсудить с ректором).*

* Бракує підпису.

27 травня (8 червня) 1919 р.

Дорогой Владимир Иванович!

Уехал я, как Вы знаете, неожиданно и очень, очень сожалел, что не мог повидаться с Вами. Спасибо Вам великое за письмо, хотя пишете Вы в нем про очень невеселую вещь – болезнь Нины Владимировны³². Меня это очень беспокоит.

Слышал я, что Вы уже обращались к Ф. Г. Яновскому³³. Что он скажет, напишите мне. Конечно, о поездке в Крым теперь и думать не приходится, но все же, быть может, можно где-нибудь на лето устроиться в Святошине, чтобы избавиться от киевских «сквозняков», от киевской пыли, духоты и пр. Сухое место, сосновый лес в Святошине мог бы быть полезен.

Вы не сердитесь, что количество «сквозняков» еще увеличивается одним – мной, но, право же, думая о Вас, трудно удержаться от совета, который, кажется, подходящим.

Смотрите, Вы тоже не переутомитесь вконец. Во время последнего нашего разговора меня просто испугало Ваше желание пуститься в житейское море, не оправившись как следует.

Судя по Вашему письму, Вы по-прежнему живете нервной жизнью и у Вас очень много огорчений. Одно из них о невозможности печатать Вы даже высказываете. Конечно, появление трудов Академии, в каком угодно виде, хотя бы в виде маленькой тетрадки, будет фактом большого значения не столько, м[ожет] б[ыть], научного, но политического. Печатные труды Академии закрепят факт существования ее. Сомнительно только, удастся ли Вам скоро выпустить хоть одно из академических изданий³⁴. Уж больно условия печатания неблагоприятны. Глубоко сочувствую Вам в Ваших тревогах по этому случаю.

Мысль о доме удельного ведомства³⁵ меня несколько не трогает. Считаю по многим причинам, это дело эфемерным. При таких условиях и для ближайшего будущего самым лучшим было бы, если бы в ведение Национальной Библиотеки была передана городская библиотека с зданием³⁶. Но только непременно нужно ставить вопрос так, что библиотека городская передается Национальной. Фактически же библиотеки пока сливать не следует, пока идет борьба за власть и пока неизвестны результаты ее.

О Голосеевском лесе хорошо кончить вопрос³⁷, но для данного года мне кажется вопрос запоздавшим. Мы живем в такое время, когда необходимо закреплять факты. Если бы в Голосеевском лесу уже в этом году был разбит хоть маленький уголок Ботанического сада – это имело бы большое значение³⁸. Думаю, впрочем, что* деревья завести (посеять) можно будет еще и в этом году.

Против списка академиков я не возражал бы. Есть две только оговорки: будет ли работать научно Беляшевский³⁹? Он давно уже бросил научную работу и занялся исключительно коллекционерством. Не закроет ли [чуждый югу] Орженцкий⁴⁰ дорогу Владимиру Андреевичу⁴¹, которому, право, место в Академии, по его научным исключительно интересным трудам и знанию местной жизни. Меня это беспокоит, и при случае, если будет [охота], черкните мне, чтобы рассеять мои сомнения.

Очень рад, что Вы не забываете своего «живого вещества»⁴². Боюсь только, чтобы тревоги жизни, Ваша утомленность от болезни и суеты мирской не помешали Вам в этом деле.

* Далі одне слово нерозбірливе.

Дорогой мой, берегите себя. Это моя к Вам дружеская просьба и Вам мой дружеский совет. В Киеве совсем уж побелела Ваша борода.

Я получил здесь уже две пачки газет. Как хотелось бы и хочется порой послушать Вашего мнения. Ничего не понимаю, ничего не разберу.

Не знаю, хорошо ли я сделал, уехав отдыхать в деревню в то время, когда решаются мировые вопросы? Черты любопытства очень весомы и отчужденность от живых центров мира сильно чувствуется. Но ко всему привыкаешь, и я уже начинаю привыкать к тому состоянию покоя, который царит здесь. Уж подлинно «в столицах шум, гремят витии»⁴³, а здесь, как посравнишь с тем, что пишут в газетах, тишина.

Очень благодарен. При свидании сочтемся. Очень интересно видеть перед собой всю сводку мер относительно просвещения⁴⁴.

Одно несомненно, вражда к «панам и жидам» углубилась. На днях мне передавали разговор. Один из крестьян, у которого есть все и который мог бы продать, заявил: «нехай все погине: ни жиду, ни пану ничего не продам, нехай поздыхають з голоду...».

Живу почти растительной жизнью. Рано ложусь спать и много сплю. Много гуляю, катаюсь и ловлю рыбу на Днепре. До сих пор относился с презрением к ужению рыбы. Казалось мне так глупым видеть человека взрослого, серьезного, сидящим и молча глядящим на удочку. Теперь я сам обратился в такого и постиг всю прелесть этого увлекательного, если хотите, занятия. Как будто делаешь очень серьезное дело и в то же время не делаешь ничего: голова ничем занята. За удочкой нельзя вести созерцательной жизни. Просто ничего не думаешь, даже комаров и мошек не замечаешь, как они кусаются. Право, хороший отдых. Жаль только, что погода из рук вон плохая. Дожди, дожди и дожди. Правда, для песчаной местности, в которой я живу, это хорошо, но для таких бездельников, как я, не всегда приятно.

Для ума я имею здесь единственную пищу – романы Альфонса Доде⁴⁵ на французском языке. За ними я и провожу дни и часы, когда на дворе размокропогодится и я принужден сидеть в комнате.

Думаю, пребывание мое здесь поведет к моему отдыху. Около трех лет летом не отдыхал совсем, и голова уже начинала побаливать.

В московских «Известиях» я на днях прочитал о смерти Александра Аркадьевича Кауфмана⁴⁶. Знаете ли Вы про это? Вот еще смерть, а про сколько мы с Вами не знаем!

Будьте здоровы. Будет охота и время, черкните мне, что делаете, какие новости вне Библиотеки и Академии. Меня все это так интересует! Не много ли сразу академиков творит Академия? Очень рад, что комиссия по изучению Украины становится на твердый путь. Только не довольствуйтесь ассигнованиями, а сейчас же забирайте деньги и держите готівкою. Эта комиссия – гвоздь Академии несомненно. Со временем и «українці» это поймут.

Наталии Егоровне⁴⁷, Нине Владимировне мой самый сердечный привет. От души желаю ей скорейшего выздоровления. Будете писать – не забудьте сообщить об ее здоровье. Из Полтавы не получали вестей? Всего хорошего.

Крепко жму руку.

Душевно Ваш *Ив. Глухов*

В московских «Известиях» было объявление, что вышел в Москве «Сборник узаконенный и распоряжений по Мин[истерству] Нар[одного] Просв[ещения]»⁴⁸. Цена 15 р[ублей] т. I. Если можно, выпишите для меня и перешлите.

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 424, арк. 7–10 зв.

№ 4

22 червня 1919 р.

Дорогой Владимир Иванович!

В Киев едет Ольга Ив[ановна]⁴⁹, и я надеюсь получить от Вас несколько слов: как здоровье Нины Владимировны⁵⁰? Что сказал Яновский⁵¹ и что Вы предпринимаете относительно нее? Как поживаете Вы, Наталья Егоровна⁵²? Не переутомились ли Вы совсем?

После холодных, дождливых и ветреных дней, которые стояли здесь, три дня вот уже наслаждаюсь чисто летней погодой. Веду ленивую, чисто растительную жизнь: купаюсь, ловлю рыбу, изредка читаю «Jack 'a» Daudet⁵³, но крайне лениво и вяло. Все-таки время как-то [наполняется]. Месяц я уже в деревне и время прошло незаметно. Известий о мировых событиях имею мало. Питаюсь запоздалыми газетами. Последнюю их них имел за 17 июня. А события теперь бегут быстро.

Здесь все тихо, спокойно. Люди предаются пока мирным сельским работам и встревожены мобилизацией.

Под влиянием переменчивой погоды, которая стояла это время, мне пришла на ум мысль, которую и спешу высказать Вам: не следовало бы теперь же поставить на очередь в Академии наук вопрос об организации метеорологического отделения и выбрать соответствующего академика⁵⁴? Насколько мне известно, в Киевском учебном округе за последнее время метеорологическая сеть пришла в упадок. Не знаю, как в Одессе и Харькове. Было бы хорошо сосредоточить всю сеть в руках Академии и поставить ее возможно широко. Хотя время теперь [внешне] для этого неблагоприятно, но мне кажется, подобные дела, требующие широкой организации, и должны начинаться немедленно. Если удастся Вам наметить и выбрать энергичного метеоролога в академики, этим уже много будет сделано.

Что делается в Академии и в ученых сферах? С Петроградом, конечно, не имеете сведений. А что новые академики выбраны?

Крепко жму руку. Будьте здоровы все.

Душевно преданный Вам

Ив. Глухов

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 424, арк. 11–12 зв. На звороті останнього аркуша листа рукою М. Василенка позначено: «Академику Владимиру Ивановичу Вернадському», а також помітно сліди від заклеювання.

ЛИСТ В. ВЕРНАДСЬКОГО ДО ІВАНА ПЕТРОВИЧА
[ГЛУХОВА-ВАСИЛЕНКА]

31 липня 1919 р., [Старосілля]*

Дорогой Иван Петрович,

Пишу не из Киева – на время уехал из него; к сожалению, не удалось проехать в Полтавщину – м[ожет] б[ыть], сам виноват, запоздал. Но кто знает, что лучше?

Здесь я закончил и отделал отчет по Ком[иссии] по в[ысшей] ш[коле] и уч[еным] уч[реждениям], начерно написанный Бор[исом] Леон[идовичем]⁵⁵. Отчет будет от нас, как предс[едателя] и секр[етаря], и я всюду предпосылаю принципиальную мотивировку деятельности. Вышла целая книжка. Мне кажется, она интересна – и во всяком случае может иметь исторический интерес, но я думаю, будет иметь и практический, т. к. придется защищать свою деятельность, а затем необходимо и добиваться и дальнейшего развития. Думаю, что очень многие будут и рассержены и недовольны, особенно «українці», т. к. я вполне ясно и определенно ставлю и свою точку зрения и выясняю действительный ход дел создания в[ысшей] шк[олы] укр[аинской], а не ту фальсифицированную, которую они начали на торжествах открытия Киев[ского] и Под[ольского] унив[ерситетов]. Отчет хочу напечатать при первой возможности⁵⁶. М[ожет] б[ыть], следовало бы издать и по-украински? К Вам перешлю копию, как только сделают, если Б. Л. будет согласен с моей переработкой и вставками. От него еще не имею известий. Но с ним мы очень во многом согласны⁵⁷. Очень интересно и важно Ваше мнение.

Здесь я без книг или, вернее, почти без книг. Но много думаю и пишу. Написал целую статью «О значении живого вещества для создания почв»⁵⁸. Сейчас начал обрабатывать и писать лекции по геохимии – сколько смогу это сделать без книг. А затем есть и ряд других тем – хочется набросать воспоминания детства и статью о прогрессе, как проявлении автотрофности человечества. Тут, мне кажется, у меня получаются новые черточки к пониманию явлений.

Без книг могу обходиться совсем свободно, ибо тем для мысли бесконечное множество, да и для писаний тоже. А затем природа мне дает очень много. Недавно был в глухих лесах, последних остатках мало тронутых, среди болот придеснянских. И много мыслей. Пытаюсь учесть живое вещество леса. Приходится выдумывать методы работы. Вчера несколько часов ловил жуков на шелюге; за последние дни жучек (наловил более 6000 – достаточный материал для анализа и исследований). Есть ли он у Вас? Если есть, очень прошу Вас набрать тысяч 6–5 (в банку, хорошо закупорить; жучек одного вида – Lino – 75–100 10% формалина). Лучше взвесить живых в банке (сосчитав количество). Эти массовые размножения («взрывы жив[ого] вещ[ества]») очень интересны и, думаю, удастся в этом явлении найти законности**.

Вы писали, что ловите рыбу – а здесь ее почти не имею. Если можно, соберите кости отдельно разных рыб. В костях я ищу редких земель. Доставить их надо – с указанием рыбы, времени улова и реки – Ир[ине] Дм[итриевне] Старынкевич⁵⁹, Фундуклеев[ская], Лаборатория Франкфурта⁶⁰. Да, рыба не должна быть раньше сварена: кости надо вынуть из сырой.

* Місце написання листа встановлено за змістом.

** Так в оригіналі.

Н[аталию] Ег[оровну] я просил послать Вам 1-й выпуск Книжн[ого] Вісника и 1-й том записок I Отд[ела]⁶¹. И то и другое среднее. Но важно, что вышло. И это *tour de force**. Сейчас очень жалею, что не могу быть в Ком[иссии] Нац[иональной] библи[отеки]. Там опять шовинистические течения и бедному Евг[ению] Ал[ександровичу]⁶² тяжело. Ужасно неприятна вся эта мелкая политиканская работа. Ничего не поделаешь.

А я тут мечтаю заехать на 6–8 мес[яцев] в Лондон и засесть в библиотеках для окончания своего жив[ого] вещ[ества]. Будет ли возможность это сделать? В през[иденту] я во всяком случае не пойду – эта должность не по моему характеру⁶³. Мне хочется оставшиеся мне годы жизни отдать только научной работе, т. к. передо мной раскрываются все новые и новые горизонты. Будет ли это возможно на Украине и для Украины? Будет ли морально возможно отойти от практич[еской] общ[ественно]-политич[еской] работы украинцам нашего типа или как раз нам придется выступать? Ведь это может быть. Эгоистически я страстно хотел бы, чтобы миновала меня чаша сия.

Всего лучшего. Ниночка⁶⁴ со мной, ей лучше. Я для нее гл[авным] обр[азом], и уехал, и очень виню себя, что не решился уехать к себе на хутор: пропустил момент. Н. Е. в Киеве.

Всего лучшего.

Ваш

В. Вернадский

ЦДАМЛМ України, ф. 542, оп. 1, спр. 20, арк. 15–16 зв.

Опубл.: Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. Кн. 1: Листування: А–Г. – К., 2011. – С. 270–272.

¹ Стешенко Іван Матвійович (1873–1918) – укр. соціал-демократ, письменник, член Центр. Ради, ген. секр., міністр нар. освіти уряду Центр. Ради. Убитий в Полтаві більшовиками. Після загибелі його дружина Оксана Стешенко запропонувала бібліотеку Тимчасовому комітету для заснування Всенародної бібліотеки України. Її було частково придбано за 15 тис. крб., частково подаровано. Комітет тільки заперечував проти її знецінення – вилучення старих українських видань (Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – К., 2011. – С. 403, 417, 448, 460, 462).

² Голубєв Степан Тимофійович (1848–1920) – рос. церков. історик, археограф, архівознавець. Проф. Київ. духовної академії та ун-ту. Автор досліджень з історії Київ. духовної академії, церковного і культурного життя України XVI–XVIII ст. Що придбання його бібліотеки 1919 р. див: Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 91–92). На жаль книжкове зібрання не було залишено цілісним у фондах НБУВ.

³ Іконников Володимир Степанович (1841–1923) – історик, проф. Київ. ун-ту. Гол. редактор «Университетских известий» (1873–1913), голова Тимчасової комісії для розбору давніх актів. Член-кор. (1893), акад. Петерб. АН (1914), акад. УАН (1921). Щодо долі його бібліотеки див.: Ульяновський В. І. Бібліотека «знань» і технологія праці Володимира Іконнікова // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 11. – С. 224–238; Володимир Іванович Вер-

* Тут: складна справа (фр.).

надський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – К., 2011.

⁴ *Багалій Дмитро Іванович* (1857–1932), історик та громадський діяч, музеєзнавець, етнограф, перший віце-президент УАН, акад. УАН (1918). З 1919 р. був членом Тимчасового комітету для заснування НБУ, брав активну участь в її створенні, комплектуванні фондів, а також у створенні Української книжкової палати. Тимчасовий комітет вирішив, до речі, проголошену 8 квітня 1919 р. на засіданні записку акад. Багалія про надзвичайно цінну бібліотеку В. С. Іконникова надрукувати в «Книжному Вістнику» (Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – К., 2011. – С. 434).

Левицький Орест Іванович (1848–1922) – історик, правознавець, архівіст, археограф, етнограф і письменник. Дійсний член (від 1878), член ради (1885–1902) та заст. голови Південно-Західного відділу Рос. географ. т-ва (1902–1905). Відпов. секр. Тимчасової комісії з розбору давніх актів у Києві (1874–1921). Акад. УАН (1918), акад. ВУАН (1921). В. о. президента УАН–ВУАН (з грудня 1919); президент ВУАН (берез. 1922).

⁵ *Петров Микола Іванович* (1840–1921), історик укр. літератури і науки, археограф, етнограф, проф. богослов'я. Член-кор. Петрогр. АН (1916), акад. УАН (1918); Флоринський Тимофій Дмитрович (1854–1919), філолог-славист, проф. Київ. ун-ту, член-кор. Петерб. АН. Голова київського цензурного комітету. Засновник Клубу російських націоналістів у Києві. Розстріляний ВЧК.

⁶ *Лічков Борис Леонідович* (1888–1966), геолог, учень В. І. Вернадського. Секретар Комісії в справах вищої школи та наукових закладів України. Перший директор, а згодом заст. директора Укр. геологічного комітету (1918–1927). Зав. від. підземних вод Гідрол. ін-ту в Ленінграді (1924–1934). Проф. (з 1948) в Києві, Ташкенті, Самарканді, Ленінграді. Був репресований. Видано двотомне листування Вернадського з Лічковим: Переписка В. І. Вернадського з Б. Л. Лічковим. М., Наука, 1979–1980. Т. 1: 1918–1939; Т. 2 (1940–1944).

⁷ *Лічков Леонід Семенович* (1855–1943), статистик, літератор. Випускник Петровської сільськогосп. академії. Співроб. «Киевской старины» та ін. періодичних видань. У дорадянський час був членом обліково-позичкового комітету Київ. контори Державного банку, членом-оцінювачем Київ. відділення Державного Дворянського земельного банку. З лютого 1915 р. до 1921 р. працював на посаді завідувача Міської публічної бібліотеки (нині Парламентська бібліотека України).

⁸ *Молчановський Никандр Васильович* (1858–1906), історик, археограф, джерелознавець. Учень В. Б. Антоновича та І. В. Луцицького. Працював секр. Київ. окружного суду, зав. від. у канцелярії генерал-губернатора, зав. всією канцелярією (1892). Опублікував багато праць з історії Поділля, Волині, колонізації Лівобережної України в XV–XVII ст., приділяв увагу публікаціям укр. актових джерел з історії козацтва з архівів Швеції на сторінках «Киевской старины» та іншим джерелам, опублікованим після його смерті. Цінна бібліотека Н. В. Молчановського (історія Західної Русі та Польщі), бл. 1300 назв, була передана до складу ВБУ в 1919 р.

⁹ *Дорошенко Петро Якович* (1858–1919), історик, медик за фахом. 20 років працював земським лікарем на Чернігівщині. Брав активну участь у земському житті Чернігівщини, пропагуючи серед укр. дворянства ідею піклування про духовну культуру укр. народу. За його сприяння створено Музей В. Тарновського в м. Чернігів, Музей старовини в м. Глухів. Підтримував видання журн. «Киевская

старина», досліджував і збирав пам'ятки укр. старовини; дир-р Першої укр. гімназії в Чернігові, створеної його зусиллями (1917). Очолив Гол. упр. в справах мистецтва й нац. культури Укр. Держави (1918). За Директорії УНР залишався на посаді управляючого в справах мистецтва й нац. культури. Разом з урядом виїхав до Вінниці, звідти – до Одеси, де був розстріляний більшовиками.

¹⁰ *Модзалевський Вадим Львович* (1882–1920), історик, архівіст, археограф. Директор Музею укр. старожитностей В. Тарновського (1911–1912), керуючий справам Чернігівської губернської вченої архів. коміс., секр. Чернігівського дворянського зібрання (1912–1918). Очолював Архів.-бібл. від. Голов. упр. мистецтв і нац. культури (1918), Голов. архів. упр. та Всеукр. голов. архів. В.о. секр. Коміс. для заснування УАН (1918), голова Коміс. для складання біогр. слов. при УАН (1919–1920). Автор числених праць з історії Лівобережної України XVII–XVIII ст., генеалогії, геральдики, мистецтвознавства. Зібрав значну колекцію генеалогічних джерел, що зберігається в Ін-ті рукопису НБУВ.

¹¹ *Каманін Іван Михайлович* (1850–1921), відомий укр. історик, архівіст, палеограф та археограф, проф. Київ. ун-ту. Працював на посаді бібліотекаря та архіваріуса (з 1883), очолював Київ. Центральний архів давніх актів (1890–1921), фундатор укр. актового джерелознавства, палеографії, філігранознавства. Працював у ряді комісій ВУАН.; *Маслов Сергій Іванович* (1880–1957), літературознавець, книгознавець і педагог. Член-кор. АН УРСР (1939). З 1914 р. – приват-доцент Київ. ун-ту (з 1935 р. – проф.). Був секр. Історичного тов-ва Нестора-літописця. З 1926 р. – зав. відділу стародруків Всенар. бібліотеки України (нині НБУВ). 1939–1950 рр. – зав. відділу давніх укр. та рос. літератур Бібліотеки АН УРСР (з 1948 р. – Держ. публічна бібліотека УРСР; нині НБУВ).; *Огієнко Іван Іванович* (Іларіон, митрополит) (1882–1972), літературознавець, держ., політ. і церк. діяч. Проф. Київ. ун-ту (1918). За його участі організовані укр. держ. ун-ти в Києві та Кам'янці-Подільському. Засновник і перший ректор Кам'янця-Подільського ун-ту (з 1918 р.). Обіймав посади міністра освіти та міністра віросповідань у I-му та II-му урядах Директорії УНР (1919–1921). Емігрував до Польщі (1920), проф. від. православного богослов'я Варшавського ун-ту (1926–1932). Митрополит Укр. греко-православної церкви усієї Канади, історик церкви.

¹² *Падалка Лев Васильович* (1859–1927), статистик, історик, археолог, етнограф, краєзнавець, громадський діяч. Закінчив іст.-філол. фак-т Київ. ун-ту. Працював у Полтавському губ. земстві. Належав до активних членів Полтавської громади. Один із фундаторів Полтавської вченої архівної комісії, Полтавського церковного історико-археологічного комітету, один із ініціаторів створення в Полтаві краєзнавчого музею. Автор багатьох статистичних і етнографічних досліджень та історичних праць. *Павловський Іван Францевич* (1851–1922), дослідник історії Полтавщини, архівознавець, педагог. Викладав історію в Полтавському кадєтському корпусі (1874–1913). Організатор та учасник народних читань та недільних шкіл на Полтавщині. Завідував музеєм Полтавської битви (1909–1918). Правитель та скарбник Полтавської губернської ученої архівної комісії (1903–1918). Автор понад 150 праць, у т. ч. студій з історії Полтавщини XVIII–XIX ст., біографічних довідників. Був одним з укладачів систематичного покажчика часопису «Киевская старина» (Полтава, 1911).

¹³ *Тутковський Павло Аполлонович* (1858–1930), геолог, палеонтолог, фізико-географ, акад. УАН (1918), голова Фізично-математичного відділу (1919–1930), один з організаторів Національного геологічного музею України.

¹⁴ *Сіцинський (Сецинський) Юхим Йосипович* (1859–1937), історик Поділля, етнограф, мистецтвознавець, музеєзнавець, громадський діяч. З 1889 р.

постійно проживав у Кам'янці. Працював священиком собору св. Олександра Невського (1904–1917), викладачем технічного училища (до 1918 р.), доцентом держ. Укр. ун-ту (1918–1920), ІНО (20-ті рр.). У 1890 р. був одним із засновників Давньосховища (істор. музею) і згодом 33 роки його директором на громадськ. і штат. засадах. З 1892 р. – редактор газет «Подольские епарх. вед.» (до 1906 р.), «Православная Подолия» (1906–1917), і «Подолия». За його ред. видані кілька томів «Трудов Подольского епарх. ист.-стат. Комитета», «Трудов Подольского церк. историко-археолог. общ-ва», очолював Подільське іст.-археолог. тов-во (1903–1920). З 1931–1933 рр. – наук. співробіт. музею Києво-Печерськ. лаври.

¹⁵ *Науменко Володимир Павлович* (1852–1919), педагог, філолог, журналіст, етнограф. Викладав у гімназіях м. Києва, кадетському корпусі. Член «Старої Громади» (від 1874 р.), згодом її керівник; ред. і видавець журн. «Киевская старина» (1897–1906); видавець журн. «Україна» (1907); один із фундаторів Укр. наук т-ва (1907), згодом його голова (1914–1917); видавець «Записок Українського наукового товариства» в Києві; фундатор і голова Укр. федеративно-демокр. партії; член Центр. Ради. Куратор (попечитель) Київської шкільної округи (від травня 1917 р.), діяч укр. федеративно-демокр. партії, при Міністерстві віросповідань Укр. Держави займався перекладом укр. мовою Святого Письма (1918). Міністр освіти в уряді гетьмана П. Скоропадського (1918). Розстріляний ВУЧК як «бувший міністр гетьманський» (8 липня 1919 р.). В. І. Вернадський і А. Ю. Кримський звернулись 9 липня до комісара Наркомосу з клопотанням про його звільнення, але запізнилися. Реабілітований у грудні 1991 р. Після смерті В. П. Науменка його книгозбірню та архів придбала НБУ; крім документів В. П. Науменка в архіві були документи М. О. Максимовича та архів журн. «Киевская старина».

¹⁶ *Єфремов Сергій Олександрович* (1876–1939), публіцист, літературознавець. Акад. УАН (1919). Був одним з ініціаторів і учасників утворення Центр. Ради, заст. голови Центр. Ради, генеральним секр. міжнаціональних справ у Генеральному секретаріаті Центр. Ради (1917–1918). Член Тимчасового комітету зі створення НБУ. Віце-президент ВУАН (1922–1928), член Господарської управи (1924–1928), фактично керував повсякденною роботою Академії. Заарештований та засуджений в справі «Спілки визволення України».

¹⁷ Серед бібліофілів відомі торгівельні штампи магазинів: «Книжный мир К. Семинского, Киев», «Книжная торговля («Букинист») К. Симинского в г. Киеве. Братск. монастир, лав. 7. Покупает и продает старинные, подержанные и учебные книги». В 1910-ті рр. книжковий магазин Кіпріяна Костянтиновича Сімінського знаходився за адресою вул. Фундуклеївська, 26. 28 лютого 1919 р. В. Вернадський запропонував розглянути книжки у антиквара К. Сімінського, щоб за можливістю «йому доручити набувати для Нац[іональної] бібл[іотеки] рідкі книжки», а комітет НБУ постановив «прохати акад. Єфремова взагалі побалакати з Сімінським». Після перемовин, за словами С. Єфремова, К. Сімінський «охоче все зробе для Національної бібліотеки і дасть список тих книжок, цікавих для Нац[іональної] бібл[іотеки], що у нього є або він може добути» (Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921) – К., 2011. – С. 412, 417).

¹⁸ *Лучицька Марія Вікторівна* (уродж. Угричич-Требинська) (1852–1924), перекладачка, видавець, громадська діячка. Дружина історика І. Лучицького, мати геолога В. Лучицького. Вона переклала з англійської російською мовою «Описову соціологію» Г. Спенсера, «Історичну географію Європи» Е. Фрімана, «Історію розумового розвитку Європи» Дж. Дрепера, із французької – «Істо-

рію Франції XIX ст.» Л. Грегуара тощо. За редакцією Марії Лучицької вийшли 22 томи зібрання творів В. Гюго і 48 томів – Е. Золя. Опанувала норвезьку, данську, шведську мови й першою запропонувала увазі співвітчизників скандинавську наукову та художню літературу, наприклад – зібрання творів Г. Ібсена. (див. також її спогади в кн. *Лучицькая М. В., Чолганская О. И., Новыкова О. О., Лучицькая С. И.* Мемуари. – М.: Інститут всеобщей истории РАН, 2003).

¹⁹ *Лучицький Володимир Іванович* (1877–1949), геолог, петрограф, проф. Київ. ун-ту (1913–1923, 1945–1949), Моск. гірничої академії (1923–1930), акад. АН УРСР (1945), голова Укр. геол. ком-ту, директор Ін-ту геол. наук АН.

²⁰ Щодо комплектування НБУ/ВБУ у перші роки її діяльності див. у кн.: *Дубровіна Л. А., Онищенко О. С.* Історія національної бібліотеки України... – С. 56–77.

²¹ *Лазаревський Олександр Матвійович* (1834–1902), історик, один із засновників і редакторів журн. «Киевская старина», колекціонер. Його бібліотека й цінна рукописна колекція від 1927 р. зберігаються у НБУВ.

²² *Кістяківський Олександр Федорович* (1833–1885), правознавець, історик права, колекціонер. Проф. Київ. ун-ту. Засн. журн. «Основа» (1861). Чл. Південно-Західного від-ня Рос. географ. т-ва, Іст. т-ва Нестора-літописця. В Ін-ті рукопису НБУВ міститься збірка рукописів, зібраних О. Ф. Кістяківським та переданих Кістяківською Олександрою Іванівною (в дівоцтві – Міхель) (1846–1920) – дружиною О. Ф. Кістяківського – у 1919 р.

²³ *Багалеї Д. И.* Коллекция рукописей покойного профессора А. Ф. Кистяковского // Киев. старина. – 1891. – Т. 32, № 3. – С. 494–503.

²⁴ *Иконников В. С.* Опыт русской историографии. Киев, 1891–1908. Т. 1, кн. 1. 1891. 1283 с.; Т. 1, кн. 2. 1892. 1016 с.; Т. 2, кн. 1. 1908. 1056, I–XXXII, I–V с.; Т. 2, кн. 2. 1908. 1054, 19–55, XXXII, XLIX, 113, XI с.

²⁵ Йдеться про редакції кодексу права – Статуту Великого князівства Литовського. Видавався у трьох основних редакціях 1529, 1566 і 1588 рр., які відомі як Литовські статuti. Джерелами Литовського статуту були звичаєве литовське, білоруське, українське право, відповідна місцева судова практика, «Руська правда», польські судєбники та кодекси інших держав.

²⁶ *Антонович Володимир Боніфатійович* (1834–1908), укр. історик, археолог, етнограф, археограф, член-кор. РАН (з 1901); проф. Київ. ун-ту; співорганізатор Київської Громади. Секр. (з 1863 р.) та гол. ред. (1864–1880) Тимчасової коміс. для розгляду давніх актів, голова Іст. т-ва Нестора-літописця, організатор археол. З'їздів в Україні. Частина книжок (64 книги) придбана ВБУ в 1919 р., передана І. В. Антонович в 1919 р. Надалі б-ка поповнювалася родичами. (*Дубровіна Л. А., Онищенко О. С.* Історія Національної бібліотеки України... – С. 62).

²⁷ *Кістяківський Богдан (Федір) Олександрович* (1868–1920), філософ, соціолог, правознавець, публіцист. Кадет. Проф. Київ. ун-ту, один з організаторів УАН, акад. по кафедрі соціології (з січня 1919 р.). *Кістяківський Володимир Олександрович* (1865–1952), фізикохімік, проф. Петерб. політехн. ін-ту. Акад. УАН (з березня 1919 р., з 1923 р. – позаштатний). Член-кор. (1924), акад. АН СРСР (1929). У 1929 р. в Ленінграді організував та очолював Колоїдно-електрохімічну лабораторію, від 1934 р. – Колоїдно-електрохімічний ін-т.

²⁸ *Яснопольський Леонід Миколайович* (1873–1957), економіст, проф. Київ. ун-у та Київ. ін.-ту народн. господарства. Акад. ВУАН (1925). Очолював Постійну коміс. ВУАН з вивчення продуктивних сил України (1926–1930), працював в науково-дослідних закладах Москви (1931–1936), в Ін-ті економіки АН УРСР (з 1936 р.).

²⁹ Про поповнення ВБУ книжками й рукописами з монастирських бібліотек див. у кн.: *Дубровіна Л. А., Онищенко О. С.* Історія національної бібліотеки України... – С. 70–74.

³⁰ *Сперанський Олександр Васильович* (1865–1919), хімік, проф. Київ. ун-ту, засн. і перший зав. каф. фізичної хімії. Першим в Росії став викладати аналітичну хімію, базуючись на основах фізичної хімії. Брав участь в Коміс. для заснування УАН (1918). Чл. секції приклад. фізики Другого від. УАН, а також хіміко-техн. секції Постійної коміс. для виучування природних багатств. Загинув 26 серпня 1919 р.

³¹ Анатомічний театр Київ. ун-ту Св. Володимира – навчально-допоміжний заклад медичного факультету ун-ту в XIX столітті. Відкритий в серпні 1853 р., відомий унікальними музейними колекціями професорів О. Вальтера - першого директора театру - і В. Беца. Тут працювали М. Пирогов, В. Караваєв та ін. відомі вчені. Приміщення побудовані (1851–1853) за проектом архітектора О. Беретті - комплекс будівель. Головна будівля Анатомічного театру, що виходить фасадом на сучасну вул. Б. Хмельницького, - в архітектурних формах російського класицизму XIX в. 1923 р. переведений в будівлю по сучасній вул. Мечникова № 5. З 1973 р. в будівлі розміщується Музей медицини.

³² Дочка В. Вернадського – *Вернадська-Толль Ніна Володимирівна* (1898–1986), лікар. У роки громадянської війни вона жила з батьками в Україні. Разом з ними виїхала 1922 р. з Радянської Росії і залишилася в еміграції в Чехословаччині. Закінчила медичний фак-т Карлового ун-ту. Працювала в представництві Російського Червоного Хреста в Празі. У 1926 р. вийшла заміж за археолога М. Толля. У 1939 р. вони переїхали в США, де в 1940–1953 рр. Н. Вернадська-Толль працювала в психіатричній клініці під Бостоном.

³³ *Яновський Феофіл Гаврилович* (1860–1928), терапевт, акад. ВУАН (з 6 червня 1927 р., кафедра клінічної медицини), з 1905 р. проф. Київ. ун-ту, з 1921 р. – Київ. медінституту. Створив школу укр. терапевтів.

³⁴ На початку діяльності УАН бракувало власної друкарні й паперу, проте, за можливості, здійснювався набір аркушів видань, що готувалися до друку. В травні 1919 р. вийшов друком Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. – К., 1919. – IV, 88, XXXIV с. Виданий також був російськомовний варіант – Сборник трудов Комиссии по выработке законопроекта об учреждении Украинской Академии наук в Киеве. – К., 1919. – 136 с.

Можна припустити, що навесні 1919 р. частина протоколів Спільного зібрання, Історично-філологічного та Фізично-математичного відділів була вже набрана в друкарні.

Коли в травні 1919 р. Київ відвідав акад. РАН О. Ферсман на Спільному зібранні було «Постановлено: переслати через акад. О. Ферсмана таке оповіщення (про початок діяльності УАН. – Укл.) до Петербурга, долучивши до того «[Збірник] праць Комісії для заснування Української академії наук», звіт про діяльність Української академії за перший піврік її життя до середини травня 1919 р. («Перший піврік») та протоколи Спільного зібрання й відділів» (Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – К., 2011. – С. 315).

У вихідних даних 1919 р. є лише: Протоколи засідань Фізично-математичного відділу Української академії наук у Києві: I. 1918 рік. – К., 1919. – 76 с. (містять сім перших протоколів, матеріали до них); Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. – К,

1919. – 176, ХСVІ с.; Записки Історично-філологічного відділу Української Академії наук / Під ред. П. Зайцева; За головним ред. Д. І. Багалія. – К., 1919. – Кн. 1. – 144, LCVI с. При цьому в останньому виданні надруковано лише три протоколи засідань І відділу за 1918 р.

В згаданому листі Вернадського до Івана Петровича [Глухова] (див. нижче) президент Академії повідомляв, що попросив дружину надіслати Глухову-Василенку «1-й випуск Книжн[ого] Вісника и 1-й том записок І Отд[ела УАН]. И то и другое среднее. Но важно, что вышло. И это tout de force».

³⁵ Йдеться про будівлю колишнього удільного відомства в Маріїнському парку в Києві неподалік від Маріїнського палацу, поряд з дніпровськими схилами. Удільне відомство займалося наглядом за майном царської сім'ї. Будинок побудували в 1874–1876 рр. за проектом архітектора В. Сичугова. У 1930-х роках будівлю було ґрунтовно перебудовано, і в ній розмістилася ортопедична науково-лікувальна медична установа. Тепер тут міститься Міністерство охорони здоров'я України.

³⁶ Йдеться про Київську публічну бібліотеку, утворену ще 1866 р., тепер Національна парламентська бібліотека України. Спеціальну будівлю біло зведено 1911 р. (архітектор З. Клаве) на кошти, зібрані жителями міста через розповсюджену спеціальну облігаційну позику.

³⁷ Новоутворена Українська академія наук фактично не мала нерухомого майна, тому з самого початку клопоталася перед владою про надання в першу чергу приміщень для своїх інституцій. Ще з грудня 1919 р. клопоталася перед Директорією про виділення як постійного приміщення УАН Піхотної школи з суміжним гаєм, а також Голосіївського лісу. За рішенням радянської влади 16 червня та 21 липня 1919 р. в відання Народнього комісаріату освіти передавалася для УАН Київ-Голосіївська лісна дача для утворення там ботанічного та акліматизаційного садів та інших накових установ (див. протоколи Спільного зібрання ВУАН у кн.: Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921) – К., 2011. – С. 262–263, 311, 327, 335–336, 340, 349).

³⁸ Йдеться про план утворення Ботанічного саду при УАН. Його мали розмістити на землях Голосіївського лісу, однак остаточно дозволу від властей на це не вдалося отримати. Лише восени 1935 р. для ботанічного саду при Ін-ті ботаніки АН УСРР виділили ділянки площею в 117 га на схилах Дніпра, на Звіринці – нині Національний ботанічний сад ім. М. Гришка НАН України.

³⁹ Біляшівський Микола Федотович (1867–1926), археолог, етнограф, мистецтвознавець, музейний діяч. Акад. УАН по кафедрі української археології (з 1919 р.), голова Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні. Організатор і директор Київ. міського художньо-промислового і наукового музею (тепер Національний художній музей України).

⁴⁰ Орженцький Роман Михайлович (1863–1923), економіст, статистик. Закінчив Новоросійський ун-т в Одесі. До 1907 р. працював у державних установах Одеси, викладав. Був обраний приват-доцентом ун-ту, але 1906 р. звільнений за «неблагонадійність». Пізніше проф. Ярославського юридичного ліцею, керував оціночно-статистичним бюро Ярославського губ. земства. З кінця 1918 р. по 1920 р. проживав у Петрограді. Академік УАН (червень 1919 р. вперше взяв участь у Спільному зібранні УАН 30 серпня 1919 р., приїхавши з Петрограда), ВУАН (1921), голова президії Соціально-економічного відділу ВУАН (1921–1922). Емігрував до Польщі (1922), проф. Варшавського ун-ту. Під час терористичного акту (вибуху закладеної польськими офіцерами-комуністами на території ун-ту бомби) отримав поранення, від якого помер.

⁴¹ Очевидно, *Косинський Володимир Андрійович* (1864–1938), економіст, статистик. Проф. Київ. політехнічного ін-ту. Член Коміс. з вироблення законопроекту про заснування УАН, міністр праці Укр. Держави (листопад 1918 р.). Акад. першого складу УАН (з 14 листопада 1918 р.). У 1921 р. емігрував, проживав у Варшаві, був головою Російської академічної групи в Польщі. У 1922 р. обраний проф. Російського народного ун-у і Російського юрид. фак-ту в Празі (Чехословаччина). Читав лекції також у Вищому комерц. ін-ті та Російському ін-ті сільськогосп. кооперації в Празі й Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехословаччина). У 1928 р. виключений зі складу УАН. З 1928 р. проф. кафедри політичної економії Латвійського ун-ту.

⁴² Під час перебування в Україні В. Вернадський 1918–1919 рр. розпочав теоретичну та експериментальну роботу з біогеохімії, дослідженню якої присвятив усе подальше життя. Експериментальне вивчення живої речовини В. Вернадський проводив 1919 р. неподалік від Києва, на Старосільській біологічній станції. Зберігся також рукопис академіка під назвою «Об участии живого вещества в создании почв», датований «Староселье, июль 1919» (вперше опубл. в ж. «Наука и жизнь», 1984, № 1, С. 8–19). У травні 1921 р. В. Вернадський публічно (в циклі лекцій) виклав свої ідеї стосовно живої речовини, напрацьовані в 1918–1920 рр. Ці дослідження він продовжував у 1920-х та 1930-х роках, коли очолював Біогеохімічну лабораторію в Москві. Див.: *Вернадский В. И.* 1) Биогеохимические очерки (1922–1932). – М.–Л., 1940; 2) Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. – М., 1965; 3) Живое вещество. М., 1978.

⁴³ Перший рядок вірша М. Некрасова 1857 р. Вірш не був дозволений цензурою для публікації в «Современнике».

⁴⁴ Можливо, йдеться, про домовленість щодо підготовки звіту Комісії в справах вищої школи та наукових закладів України, яку за ініціативи М. Василенка очолював В. Вернадський, а секретером був Б. Лічков. (див. далі лист В. Вернадського до Івана Петровича [Глухова]).

⁴⁵ *Доде Альфонс* (Daudet Alphonse; 1840–1897), романіст і драматург, класик французької художньої літератури.

⁴⁶ *Кауфман Олександр Аркадійович* (1864–1919), економіст, автор праць з питань землекористування і землеволодіння в Сибіру, аграрних громад, переселенських питань, статистики. Один з лідерів конституційно-демократичної партії, розробляв аграрний проект кадетів. Працював у службі з поземельного влаштування селян. Викладав у Демидівському жіночому комерційному училищі та гімназії М. Н. Стоюніна в Санкт-Петербурзі, Моск. ун-ті.

⁴⁷ *Вернадська Наталія Єгорівна* (дівоче Старицька) (1860–1943), дружина В. Вернадського, дочка відомого державного діяча, юриста Єгора Павловича Старицького. Закінчила гімназію в Тифлісі, навчалася на Вищих жіночих курсах у Петербурзі. Вийшла заміж за В. Вернадського в 1886 р. Брала участь у просвітницькій та благодійній роботі в 1890-х роках, в 1905–1907 рр. була технічним секр. Моск. комітету конституційно-демократичної партії. Допомогала Володимирі Івановичу в перекладах і редагуванні його праць. Померла в евакуації, в с. Борове (Акмолинська обл. Казахської РСР), де й похована. В 1988–2007 рр. Видано 5 томів листів В. Вернадського до Наталії Єгорівни за 1886–1940 рр.

⁴⁸ Можливо, йдеться про кн.: Систематический сборник узаконенный и распоряженный Рабочего и Крестьянского правительства: (1917–1918. Сборник важнейших декретов, № 1–90). – М.: Издание Отдела опубликования законов Народного комиссариата юстиции, 1919. – 238 с.

По Мін-ву народної освіти відомі лише такі видання: Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т. 1–17. Спб., 1864–1904; Допол-

нення к «Сборнику постановлений по Министерству народного просвещения». 1803–1864. – СПб., 1867. – 1096, 9 с; 66 стб.; Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. Т. 1–7, 14–16. – СПб., 1866–1907; Журнал Министерства народного просвещения. 1-я серия: в 362 ч. – СПб., 1834–1905. Новая серия: в 72 ч. – СПб., 1906–1917.

⁴⁹ Можливо, *Чолганська* (уродж. *Лучицька*) *Ольга Іванівна* (1880–1959), дочка І. Лучицького, близького друга М. Василенка. Закінчила Вищі жіночі курси. Вийшла заміж за адвоката й літератора, учасника російсько-японської війни, кадета, громадського діяча Леонтія Едмундовича Чолганського (1872–1942 або 1943). Пізніше розлучилась, проживала разом з батьками. Співробітник-каталогізатор Всенародної бібліотеки України (1919), співробітник Постійної комісії для складання словника живої української мови (1919). Пізніше працювала в ВБУ і заснованій нею бібліотеці Рентгенологічного інституту (див. також її спогади в кн. *Лучицькая М. В., Чолганская О. И., Новыкова О. О., Лучицькая С. И.* Мемуары. – М.: Институт всеобщей истории РАН, 2003).

⁵⁰ Див. коментар № 32.

⁵¹ Див. коментар № 33.

⁵² Див. коментар № 47.

⁵³ Роман А. Доде «Джек» вийшов друком 1876 р. в 2-х томах (Daudet A. Jack: Moeurs contemporaines. Paris: Dentu, 1876. 2 vols.).

⁵⁴ Цікаво, що питання утворення академічної метеорологічної обсерваторії обговорювалося ще влітку 1918 р., за ініціативи В. Вернадського було запропоновано виділити кошти для термінових заходів «для збереження метеорологічної мережі Одеської обсерваторії» (див.: Журнали Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві в кн.: Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – К., 2011. – С. 208, 224–225). Проте метеорологічна служба стала пріоритетом держави - Українська метеорологічна служба (УкрМет) була заснована 1921 р., а її провідником став академік УАН по кафедрі прикладної фізики (з 19 квітня 1920 р.) метеоролог, кліматолог Борис Ізмаїлович Срезневський.

⁵⁵ Йдеться про Бориса Леонідовича Лічкова. Див. коментар № 6.

⁵⁶ Звіт, про який згадує В. Вернадський, не було опубліковано. В. Вернадський висловлює, на наш погляд, емоційну оцінку щодо фальсифікації історії у справі утворення вищої української школи на урочистостях під час відкриття Київського і Кам'янець-Подільського університетів. Див. також Справу про відкриття Київського і Кам'янець-Подільського університетів. – Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 479, спр. 120.

⁵⁷ Див. також лист В. Вернадського до Б. Лічкова від 20 липня 1919 р.: Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. Кн. 2: Листування: Д–Я. Ч. 1: Д–Н. – К., 2012. – С. 515.

⁵⁸ Рукопис В. Вернадського «Об участии живого вещества в создании почв» зберігається в Інституті рукопису НБУВ. – ф. І, спр. 26584, арк. 1–20. Автограф. Повністю опубл.: Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 2: Володимир Іванович Вернадський. Вибрані праці. – К., 2011. – С. 39–64. Див. коментар № 42.

⁵⁹ *Старинкевич-Борнеман Ірина Дмитрівна* (1890/91–1988), хімік, мінералог, учениця і співробітниця В. Вернадського. З ним працювала в Києві (1918–1919), потім в Радієвому ін-ті. Зав. хімічної лабораторії Хібінської гірської станції АН СРСР (1932–1936). На її честь названо новий мінерал – іриніт.

⁶⁰ Спочатку В. Вернадський розгорнув свою лабораторію на кафедрі органічної хімії (завідувач кафедри професор І. Єгоров) Університету св. Володимира в Києві, а потім в лабораторії при Синдикаті цукрозаводчиків у Києві, організованій агрономом і агробіологом, проф. Соломоном Львовичем Франкфуртом. Він був членом кадетської партії. Перед революцією завідував рядом дослідних установ, зокрема дослідною станцією Всеросійського т-ва цукрозаводчиків. Член Комісії з організації УАН. Емігрував у Німеччину. За деякими відомостями, працював у керівних органах «Всесвітнього союзу ОРТ», що займався розповсюдженням ремісничої та землеробської праці серед євреїв, 1940 р. переїхав до США.

⁶¹ Книжковий вісник / Ред. Г. П. Житецький. – К., 1919. – Ч. 1, січ.–бер. – 64 с.; Записки Історично-філологічного відділу Української Академії наук / Під ред. П. Зайцева; за головним ред. Д. І. Багалія. – К., 1919. – Кн. 1. – 144, LCVI с.

⁶² *Ківлицький Євген Олександрович* (1861–1921), історик, видавець, бібліотекознавець. Співробітник редакцій та газет, в тому числі у журн. «Киевская старина» – гол. редактор (1889–1893). Був інспектором Київ. учбового округу (1917) та завідувачем справами російської школи в Департаменті народної освіти УНР (1918). Голова Ради бібліотекарів ВБУ (1919–1920).

⁶³ В. Вернадський радився щодо свого можливого президенства в УАН з другом і Неодмінним секретарем РАН С. Ольденбургом (див. листування у кн.: Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. Кн. 2: Листування: Д–Я. Ч. 2: О–Я. – К., 2012. – С. 34–51) і змінив свою первісну позицію.

⁶⁴ Йдеться про Ніну Володимирівну Вернадську, дочку академіка. Див. коментар № 32.